

KİTABİYÂT ve KOLLOKYUM

Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983 (Enderun yayımları: 13), XX+436, 4 harita.

1978 yılında 1600 tarihli Narh defterini (... İstanbul'da çeşidli eşya ve hizmet fiatları, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 9) neşretmiş bulunan Prof. Kütükoğlu son neğri ile de büyük bir hizmette bulunmuştur. Müellifin yeni bir makalesi (1624 sikke tashihinin ardından düzenlenen Narh defterleri) ise bu dergide yer almaktadır.

Bir mal veya hizmet için ilgili makamların tesbit ettiği fiat olarak kısaca tarif edilebilen «Narh», Osmanlı idaresinde geniş şekilde tatbik edilmiştir. Osmanlı padişahları, genellikle halkın huzur ve rahatına önem verdikleri için, teftiş müessesesini daima canlı tutmaya gayret etmişlerdir. «Siyânet-i reyâs», «narh umûru mesâlih-i âmmedendir» ve «ahvâl-i narh umûr-ı mühlîmeden-dir» gibi prensiplerle reyâs daima himâye görmüştür. İşte padişahlar en büyük icraat ve muvaffakiyetleri arasında, es'arın tenzilliye halkın duasını almayı düşünürlerken, sadrazamlar da mevkîlerini muhafaza için narhı bir silâh olarak kullanmışlardır. Narhın önemine siyaset-nâme nev'inden eser yazan müellifler de işaret etmişlerdir (4-8). Diğer taraftan narhın «Kanûn-ı narh» adıyla

la kanûnnâmelerde de yer aldığını görüyoruz. Böylece hem satıcının hem alıcının hakları korunmuş oluyordu. Bundan başka sattığı malın kalitesini düşürenin, san'atına hile karıştıranın veya gramajı eksiltenin cezalandırılacağı kanûnnâmede kayıtlı bulunuyordu.

Eserden öğrendiğimize göre, Narh tesbiti esasında olağan ve olağanüstü hallerde yapılıyordu. Bunlardan birincisi mevsimlik veya ramazan arefesinde, ikincisi kuraklık, sel, harb veya sikke tashihî zamanlarında olurdu (9-12). Narhın tesbiti hatt-ı humâyûnla olduğu gibi aslında kadî tarafından yapılırdı. Burada kadıya yardımcı olarak esnaf şeyhî, kethüda, yiğitbaşı gibi görevliler hazır bulunurlardı. Narh fiatının büyük bir itina ile tesbit edildiğini de yine burada öğreniyoruz. Ayrıca taşradaki narhlara örnek olmak üzere narh listeleri gönderildiği vâkıdî (12-19).

Narhın teftişi önemli bir safha idi. Sadrazamın görevleri arasında bulunan kalite ve fiat kontrolü «kole çıkmak» olarak tabir olunurdu. Teftiş dışında çarşı ve pazarı devamlı kontrol eden muhtesibî idi. Muhtesibî ihtisab gelirlerini mütezime verip gelirleri toplardı. Bu açıklamalardan sonra eserde «İhtisab kanûnnâmeleri» ne de temas edilmektedir. Bunlar âlit oldukları şehrin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş, çe-

şitli malların tabii olacağı esasları vazeden *kanunnâmeler*dir. Bu *kanunnâmeler*, aynı zamanda, uzun süre geçerliliğini koruyacak birer narh defteri olarak vazife görecek şekilde hazırlanmıştır.

Eserde narh defterlerine ayrılmış olan bahse gelince: Kadılar tesbit ettikleri narhları deftere; bazen de muntazam listeler hâlinde Şer'iyye sicillerine kaydederlerdi. Bunlar mevsimlik normal kayıtlar olabildiği gibi olağanüstü hallerde tanzim edilen kayıtlar da olabilirdi. Olağanüstü hallerin en önemlisi sıkke tashihi idi. Gerek İstanbul'da gerekse taşra şehirlerinde hemen narh listeleri düzenlenir, deftere veya sicile işlenirdi. Bu bahis (25-38) de diğerleri gibi titiz bir araştırma mahsulü olup, *Şer'iyye sicillerinden* örnekler ihtiva etmektedir.

II. Bölümde 1640 tarihli narh defterine geçilmiştir. Önce mevcut iki nüshanın tasvifi ve mukayesesi yapılmış; sonra müstensihlerin hata ve tasarrufları, seçilen örneklerle gösterilmiştir. «Defterin fiat tarihi bakımından değeri» nin incelendiği kısımda narhların Bilâd-ı Selâse sicillerinden alınan örnekleriyle titiz bir mukayesesi yapılmış, fiatların yükseliş ve düşüş oranları % olarak belirtilmiştir.

Defterin kültür ve medeniyet tarihi bakımından değeri» adı altında verilen kısımda, 1640 da İstanbul'da faaliyet gösteren pek çok esnaf ve san'atkarın sattığı veya imal ettiği şeyler hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Ayrıca diğer şehirlerden veya doğu ve batı ülkelerinden gelen malların cins ve fiatlarını burada tesbit edebiliyoruz. Bu kısmın en önemli özelliği geniş muhtevalı narh

defterinin bir planı oluşudur. Burada «Esnaf gurupları ve ustaları» ve sonra «Mal ve hizmetlerin tasnifi» yer almaktadır. Mal ve hizmetlerin ana planı şöyledir: «Kumaşlar», «hazır giyim», «aksesuarlar», «giyeceklerin hazırlanmasında gerekli malzeme ve ücretler», «hamam takımları ve peştemallar», «ev eşyaları», «saatler», «yazı malzemeleri», «silâhlar», «deniz malzemeleri», «inşaat malzemeleri», «esirciler ve at dellâlları» ve «hizmetler» (56-85). Defterin önemli özelliklerinden biri de bir mamul maddenin tamamlayıcı unsurları ile gerekli malzeme ve işçi ücretlerinin ilgili kısımların hemen arkasında yer almasıdır.

Esas metin 89-338 sayfeler arasında olup, neşirde okuyucuya kolaylık üzere tablo usulü tercih edilmiştir. Ayrıca çeşitli isim ve terimlerin geniş bir analitik indeksi de yapılmıştır. Burada bir mal veya hizmet cinsi ile ilgili bütün maddeler aynı başlık altında toplanmıştır. Eserden istifade edeceklerin «defterin neşir şekli» (85-86) ve «açıklama» (382) bahislerini okumaları gerekir. Eserden en büyük istifadeyi sağlayabileceğimiz araştırma mahsulü «Sözlük» kısmıdır. Vaktiyle günlük hayatta kullanılıp da bugün unutulmuş, fakat kültür tarihimiz için çok önemli isimler burada canlandırılmıştır. Eserin sonunda dört adet harita bulunmaktadır. Bu haritalar Anadolu, Rumeli, Avrupa, Mısır, Suriye, İran ve Hindistan'da üretilen veya imal edilen ve İstanbul piyasasında satılan şeyleri çeşitli şekillerde göstermektedir.

Büyük bir emek mahsulü olan «1640 Tarihli Narh Defteri'nin neşri, Osmanlı tarihi üzerinde çalışanlar

için âdeta bir el kitabıdır. Ayrıca İktisad tarihçilerinden san'at tarihçilerine kadar geniş bir ihtisas sahasına da hitabetmektedir. Eser Osmanlı pazarlarında satılan diğer ülkelerin mahsul ve mamulleri için de önemlidir. Diğer taraftan eser, arşiv kaynaklarını ve *Şer'iyye sicillerini* de ihtiva eden geniş bibliyografyası ile

PRİLOZI za orijentalnu filologiju i istoriju Jugoslavenskih noroda pod turskom vladavnom (Revue de philologie orientale et d'histoire des peuples Yugoslaves Sous la Domination Turque, I, Redacteur en chef Branislav Gurgev), Orijentalni Institut u Sarajevu (Sarajevo Şarkiyat Enstitüsü), Sarajevo, 1950.

Saray Bosna (Sarajevo) Şarkiyat Enstitüsü tarafından neşredilmekte olan mezkûr mecmua, Şarkiyat (Arap, Fars ve Türk) filolojisi ile Türk hükümrânlığı altında buldukları devrelere dair Yugoslav milletlerinin askerî, siyasi, iktisadi, ictimai ve sosyo-kültürel tarihi ile ilgili, gerek kendi memleketlerinde ve gerekse yabancı ülkelerde bulunan, vesika ve neşriyatı değerlendirip, kendi dillerinde neşretmek ve böylece geçmişte Yugoslavya topraklarında vukubulan hadiselerin aydınlatılmasına ve kendi tarih ilmine hizmet etmektedir. Nitekim I. sayısının tek yönetmeni olan Branislav Gurgev ilk sayıya yazmış olduğu önsözde bu mecmuanın vazife ve gayesini şöyle açıklamaktadır:

«Bu sayıyı yayımlarken, Sarajevo Şarkiyat Enstitüsünün gayesi, ilminin kendilerine vazedeceği görevleri yerine getirmek üzere Oriyen-

de örnek bir çalışmadır. Bu titiz ve dikkatli çalışma yanında, sahalarında uzmanlaşmış kimselere ve zencatkarlara dahi danışılmış olması, esere kaynak hüviyeti kazandırmaktadır.

Mücteba İlgürel

talist (Şarkiyatçı)leri bir araya toplamaktır. Kendine has umumî vazifeleri yanında Şarkiyat Enstitüsünün, ilminin ihtiyaçlarından hasıl olan hususî vazifeleri de vardır. Bizim tarih ilminiz, orientalistlerimizden, topraklarımızdaki çok asırlık türk hükümrânlığını öğrenmek için gereken malzemeyi işleyip, neşretmeyi beklemektedir. Biz, doğu dillerinde yazmış olan Yugoslav milletlerinin yaratıcılığını da geçiştirip, görmemezlik edemeyiz. Türk hükümrânlığının etkisi, bizim topraklarımızda, kültür ve sanatta izler bırakmıştır. Yukarıda söylenenden, orientalist filolojisi bizde sadece tarih, edebiyat tarihi ve sanatın yardımcı bir ilmi olmalıdır neticesi çıkmamaktadır. Fakat herşeyden önce orientalistlerimiz, kendi ilmi çalışmalarında, bizim ilminin önde gelen ihtiyaçlarına göre hareket etmeleri gerekir. Gelecekte, Şarkiyat Enstitüsünün gelişmesiyle, ülkemizdeki Oriental san'atımızın araştırılıp, incelenmesi hususundaki çalışmaların ilerlemesine de çalışmalıdır.

«Prilozii (Mecmua)», Şarkiyat Enstitüsünün şimdiye dek çalışmalarının bir neticesi olarak, sarajevo «Zemalski Müzeyde» bulunan Türk arşivinden gelişmiştir. Bizim bu ilk

sayımız Türk arşivinden Şarkiyat Enstitüsüne geçişin bütün sahalarını göstermektedir. Eski Türk arşivi, tabii olarak, bizim milletlerin tarihine dair türk vesikalarını neşretmeye ilgi göstermiştir. «Mecmua» bu sayıda daha çok eski Türk Arşivi çalışmalarının hususiyetlerini taşımaktadır. Eski Türk Arşivi, olarak, bizim milletlerinin tarihine dair türk vesikalarını neşretmeye göstermiştir. Şarkiyat Enstitüsünün bu çalışmayı genişletip, devam ettirmesi gerekir.

Şarkiyat Enstitüsünün İkinci vazifesi, bizim insanların Şark dillerinde (Türkçe, Arapça ve Farsça) yazdıkları eserlerin işlenmesine sistematik olarak, gereken ilgiyi göstermesidir. Bu sayıda bu türde bir çalışma bulunmaktadır. Şarkiyat Enstitüsünün gelişmesiyle, ülkemizdeki şark sanatının etkisi üzerindeki çalışmaların gelişmesine de çaba gösterilmelidir.

Tarih ilminin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak «Prilozi (Mecmua)», bizim ilminize faydalı olacağını düşündüğümüz, yabancı dilde neşredilmiş malzemenin ve makalelerin tercümelerini bize sunacaktır.

Her ne kadar «Mecmua» kendi programında öncelikle bizim ilminin ihtiyacını gözetleyip, en çok tarihi malzeme neşrine dikkat edecekse de, Tahrir heyetinin diğer vazifeleri de unutmaması gerekir. Mecmua bu sayıda olduğu gibi, «Türk hükümrânlığı altında bizim milletlerimizin tarihi için münhasır kalmalıdır. Bu mecmuanın vazifesini bugünkü tarihi malzemeye inhisar ettirmek ve oriental (şarkiyat) filolojiye sadece ilminizin basit ihtiyaçlarını karşılamak gibi dar bir

görüyle bakmak, oriental filolojimizin gelişmesinde büyük tehlikeler gizlemektedir. Böyle bir bakış tarihi malzemenin doğru dürüst neşri çalışmaları üzerine de tehlike getirebilir. Çünkü, böyle bir kuru pratik çalışma, bilhassa eski vesikaların işlenmesinde zarar verebilir. Böylece, memleketimizde tek mecmua olması, oriental filolojinin gelişmesinde tesirini göstermesi gerekir.

«Prilozi»nin vazifesini yerine getirebilmesi için, Sarajevo Şarkiyat Enstitüsü'nün çalışabilecek herkesi mecmuanın etrafında toplayabileceği ümidini de izhâr etmektedir.

Bu mecmuada yayımlanan çalışmalar, geçmişte Yugoslavya'nın genişli sahalardaki ilmi meselelerinin aydınlanmasına, hizmet ettiği gibi, Büyük Osmanlı İmparatorluğunun askerî, siyasi, iktisadi, ictimai ve idari sisteminin şimdiye kadar aydınlanamamış olan birçok meselelerinin de vuzuha kavuşmasında faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Binaenaleyh, burada «Prilozi» mecmuasının I. sayısından başlayarak, şimdiye kadar çıkmış olan sayılarında, Osmanlılar devrinin mezkûr sahalarıyla ilgili çalışmaları tanıtmaya çalışacağız.

I. Sayı.

1. Branislav Gurgev'in İskenderbeg Trsnoyevik'in zamanından Karadağ Sancağı defterleri (*Trsnogorski sancaq iz vremena Skender-bega Trsnovevika*).

B. Gurgev, 1839 yılında İstanbul'da Başvekalet Arşivinde çalışmış ve elde edebildiği bilgileri YİÇ= Yugoslavenski İstorijski Časopis (Yugoslav tarih dergisi) V. 1939, s. 356-7'de vermiş. Türk hükümrânlığı al-

tında Yugoslav milletlerin durumunu aydınlatılablen katastro defterleri (arazi defteri, devleti hakaniye, tahrir defterleri) ilgisini çekmiş ve Karadağ sancağının 1521 ve 1523 yılına aid iki defterini incelemeğe muvaffak olmuş. Ayrıca bu esnada 1530 yılı Bosna Sancağı defteri ile 1545 yılından Pojeza Sancağına aid kanun-nameleri istinsah edip, neşretmiş olduğunu kaydediyor (bk. Poješka kanun-name iz 1545 godina, *Glasnik Drj. muzeya u Sarajevo*, 1 (1948), 129-138; Kanun-nama Basanskog sancaka iz 1530 godine, *Glasnik Zem. muzeya III* (1948), 189-200). Burada Karadağ ile ilgili 1521 ve 1530 yılına aid defterleri, munderecatlarına göre bir değerlendirme yaparak, üç kısımda neşretmeyi tasarlamış ve mecmuanın bu sayısında her iki defterin tavsifi ile 1523 yılına aid bir kanun-namenin metin ve tercümelerini vermeyi uygun bulmuş. İkinci sayısında, Sultan hasırlarının dahli olduğu Grbal nahiyesi hakkında bilgileri de ilave ederek, Sultan ve sancak beylerinin hasırların, manastırlar ile, gelirleri Sancağ beylerine aid olan, Aşağı Zeta'nın bazı köylerine dair bilgileri vereceğini, nihayet üçüncü kısımda da defterlerin özünü teşkil eden ve Karadağ hakkındaki malzemeyi ihtiva eden malzemeyi sunacağını kaydettikten sonra 1523 ile 1521 yılı defterlerinin özelliklerine işaret ediyor.

s. 8-11'de 1521 ve 1523 yılına aid iki Karadağ defterinin genişçe tavsifi yapılmış. s. 11'de 1523 yılı defterinde Karadağ kanun-namesinin hususiyet ve muhteviyatından bahs olunmaktadır. s. 12-14'te metin ve s. 14-18'de kanun-namenin sırpça tercümesi verilmiştir. Kanun-namede

muhtelif vergilerin miktarından bahs olunmaktadır. s. 19-20'de 1521 yılı defterinden Karadağ Vilayeti Kanun-namesinin metni ve s. 21-22'de sırpça tercümesi yer alır. Bu kanun-namede yapılacak suçlara karşı verilmesi gereken cezalar da vardır.

2. Hamid Hacıbegik, «*Turski Dokumenti Grbaljsko Jugo iz XVII Stoljeka* (XVII asra ait Grblan bölgesi türkçe vesikaları) (s. 23-50). Bu çalışmada ünlü tarihçi Hamid Hacıbegik, Yugoslavyanın Split şehri Halk Kütüphanesinin Sarajevo Zemanjski Muzeye gönderdiği ve muhteviyatını istediği 31 vesikayı incelemiş. Bunlardan 27 vesikanın Türk idaresinde bir nahiyeye olarak Karadağ kadılığına bağlı bulunan Grblan bölgesine ait olduğunu tespit etmiş. Bunlardan 24'ünün XVII asrın muhtelif yıllarına (1615-1647 ve 1672-1683, ikisinin tarihi yok, birisi de 1708/9 yılına) aid olup, bunların ilk mahalli vesikalar olduğuna ve kimin tarafından bulunduğuna da işaret etmektedir. Bu mühim tarihi kaynakların metni Türkçe transkripsiyon sistemi ile, ve hemen altında sırpça tercümesi ve sonunda da orijinallerinin fotokopileri verilmiştir. Karadağ kadılığın nahiyesi olarak, mezkur evraklarda Grbalj aşağıdaki şekillerde zikredilmektedir.: Grblan, Grbljan, Grbljan, Grblan ve Grbla.

Bu resmi vesikalara göre Grbal Karadağ nahiyesi olarak görülmektedir. Böylece XVII asırda Karadağ'ın Türk idaresinde olduğu anlaşılmaktadır. Mezkur asırda, Grbal nahiyesinin idari durumu hakkında bilgi verilmekte ve Grbal'ın Sultanın hası (havası) humayun) olduğu kaydedilmektedir.

Evraklardan 14'ünün Karadağ'ın muhtelif nahiyelerinin mahkeme kararları olduğu açıklandıktan sonra kadıların isimleri de verilmektedir. Sultan (padışah)'ın hassı olan Grbal nahiyesi hakkında bilgi veren bu evraklar o devirde Yugoslavya'nın bu sahili bölgesi tarihinin öğrenilmesi için çok mühim malzeme sunduğunu, Grbal'da Türk devrinde köylülerin Sipahiye karşı bir bağımlılığı bulunmadığını, bağımlılık münasebetinin Kral Uroş II zamanında mevcut olduğunu ve hususî bir emirle Kotor'a verildiğini, fakat bu bağımlılığın Türkler tarafından kaldırıldığını, Grbal'ın ayrı bir nahye ve Karadağ'a aid olduğunu ve bu bilgilerin de mühim olduğuna işaret edilmektedir.

s. 51-67'de Fars dili ve edebiyatı ile ilgili Dr. Şakir Şikirik'in, meşhur şârih Ahmed Sâdi (ölm. 1596/7) hakkında bir filolojik çalışması yer almaktadır.

3. G. Elezovik, «*Nekretna dobra Ahmed Paşe Hertsegovika u Dubrovniku izvor za plačku Dubrovačke Republike* (Dubrovnik Cumhuriyetinin Yağmalanmasına dair kaynak olarak, Dubrovnik'te Hersekli Ahmed Paşa'nın taşınmaz malları)» adlı çalışmasında (s. 69-83) Sırbistan İlimler Akademisi Arşivinde bulunduğu üç fermanın metnini, Sırpça tercümesini ve bunların muhteviyatı ile ilgili düşünce ve açıklamalarını serdetmektedir.

I. ferman Şevval ortasında 958 (16-X-1551)'de İstanbul'dan çıkmıştır. II. ferman Bâb-ı Âlî'nin Bosna vilayeti beylerbeyi ve defterdarına 24 Cemâziü'l-âhır 997 (10.V.1589) tarihinde gönderdiği bir ferman.

III. ferman Ramazan ayının ortasında h. 1014 (10.I.1606)'te Belgrad'ta bulunan büyük vezir tarafından Bosna Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya ve aynı vilayetin sancak beylerine ve kadılarına gönderilen fermanıdır.

Bu fermanlar Hersekoglu Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra kalan emlaki, varisleri, mirasçılarının vefatları ve Dubrovnik ile Bâbiâllî arasında Ahmed Paşa'nın emlakı hususunda yapılan temas ve davanın neticelenmesi ile ilgilidir.

4. Hamid Hacıbegik, «*Turski dokumenti o pečetu ustanka u Hertsegovini i Bosni 1875 godine* (1875 yılında Bosna ve Hertsegovina (Hersek)'daki isyanın başlaması hakkında Türkçe vesikalar)» (s. 85-116).

Hamid bey, giriş kısmında 19. yüzyılın ikinci yarısında Karadağ'da Osmanlı idaresi ve ekonomisinin durumuna, vergi ve vergi toplama sisteminin, idarenin iyi olmadığına, çıkarılan ıslahat kanunların doğru dürüst tatbik edilmediğine, bu durumun da halkın tepki ve isyanına sebep olduğuna temas ettikten sonra, isyanın nasıl başladığını ve bu isyana karşı Osmanlı idaresinin tetkik ve tedbirlerini bu çalışmasında, Sırpça tercümelerini de sunduğu 45 vesikaya dayanarak, izaha çalışmıştır.

Bosna Vilayeti Arşivinde bulunan bu vesikalar mezkur isyan ile ilgili telgraflardan ibarettir. Bunlar, Bosna valisi Derviş Paşa'nın sadaret (başbakanlık) makamına, mahallî idarecilere ve Sadaret'in Derviş Paşa'ya çektiği telgraflardır. 17/29 Haziran 1875 ile 6/18 Ağustos 1875 tarihleri arasında çekilmiş olan bu 45 telgraf olaylar ve idarenin ope-

rasyonları hakkında bilgi vermekte ve ayrıca isyan hakkında verilen bilgilerin kontrolüne imkan verdiğinden, bilhassa isyan çıktığı zaman Türk idarecilerinin Bosna ve Herkes hakkındaki düşünce ve gayelerini ifade ettiğinden çok kıymetlidir.

5. Hazım Şabanovik, «*Turski diplomatüki izvori za istoriju naših naroda* (Milletlerimizin tarihi için Türk diplomatik kaynaklar)» s. 117-149.

XV. asrın başından XIX. asrın ortalarına kadarki devrede Balkan milletlerin tarihinin tetkiki hususunda Türk kaynakları başta gelen mühim kaynaklar olduğunu, bilhassa bunların Türk hükümlerinin altındaki devrede Yugoslav milletlerin iç ve mahallî yaşamalarının durumunu öğrenmede hemen hemen tek kaynak olduğunu, bu hususta batılı kaynaklarda yeterli bilgi bulunmadığını, batılı kaynaklarda Balkan yarımadasındaki milletlerin sadece büyük siyasi olayları hakkında malzeme bulunduğunu, Türk kaynaklarından bu milletlerin önceki devrelerinin tarihi ve idari sistemi hakkında da bilgi edinilebileceğini, çünkü Osmanlıların idarelerine aldıkları memleketlerin mevcut durumlarına ve idari müesseselerine uymayı bildiklerini, fazla değişiklik yapmamış olduklarını ve bazı idari terminolojiyi muhafaza ettiklerini, böylece Türk idare müesseselerini tanımlamakla da kendi ortaçağ idare müesseselerinin bazı unsurlarını da öğrenebileceklerini kaydetmektedir. Türklerin, şeriat haric, Balkanlara hukukta da çok şey getirmediklerini, ılgal ettikleri milletlerin bir çok hukukî müesseselerini almış olduklarını, hukuk tarihçisinin de Türk hu-

kuk evraklarında değerli malzemeler bulabileceğini, şeriatın imparatorlukta bütün hukukî meseleleri çözüme kafi gelmediğinden sultanların çıkardıkları kanun-namelere Balkan hükümetlerinin veya halkının geleneklerinden bir çok hukukî unsur da idhal ettiklerini, bu kaynakların ekonomik ve kültür tarihi için de büyük bir ehemmiyet taşıdığını, ayrıca Yugoslav etnolog ve filologlarının da bunlardan faydalanabileceğini, daha önce Türk kaynaklarına dikkati çeken Yugoslav bilgileri, Bulgaristan ve Macaristan'da buna verilen önemi ve yapılan çalışmaları zikrettikten sonra, H. Şabanovik Yugoslav milletlerin tarihi ile ilgili Türk kaynakları vermeğe çalışmış olduğunu kaydetmektedir.

I. Bölümde kaynakların taksimini yaparak, Prof. Dr. Abdurrahman Şeref'in ve Macar türkolog Fekete'nin arşiv taksimine temas ettikten sonra muhtelif arşiv, vesika ve evrakları hakkında bilgi vermekte, Türk arşivlerin bulunduğu yer ve bunlar hakkında çalışmalardan, Yugoslavya'da, Dubrovnik'te bulunan Devlet arşivinden, Zadar'da, Bosna'da Sarajevo Şarkiyat Enstitüsünde, Sarajevo Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinde v.s. kuruluş ve hususî kütüphanelerde bulunan Türk vesika ve evraklarından, bunlar hakkında yapılan çalışmalardan bahs olunmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde yazar, Yugoslav milletlerini ilgilendiren, negredilmiş Türk kaynaklarından, 19. asrın ilk yarısından, Anfon Gevay'ın ilk çalışmalarından başlayarak, makalenin basıldığı tarihe kadar bu sahada Türkiye'de, Avrupa'da ve Yugoslavya'da yapılmış olan

mühim çalışmalar hakkında zengin ve açıklamalı bir bibliyografya vermiş bulunmaktadır.

6. Branislav Gurgev, «*Privedbe uz moja izdanja tuskih kanun-name* (Neşrettiğim Türk kanunnameleri üzerine eleştiriler), s. 152-156.

B. Gurgev, Ö.L. Barkan'ın XV ve XVI-ncı asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları, I cilt: Kanunlar, İstanbul 1945 adlı kitabından önce çeşitli dergilerde Yugoslavyadaki bölgelerle ilgili yaptığı çalışmalar ve neşrettiği kanun-nameleri Ö.L. Barkan'ın mezkur eserindeki kanun-nameleri ve verilen bilgileri eleştirip, karşılaştırmış ve tamamlayıcı izahlar şerhedip, kendi çalışmalarını haklı çıkarmaya çalışmıştır.

7. Hazim Şabanovik, «*Natpisna Kasapçica mostu u Ujistu i negov autor pyesnik Čarfi Čelebi* (Ujiçe'de Kasapçioğlu köprüsü kitabesi ve yazarı şair Čarfi Čelebi)» s. 156-161.

Bu makalesinde Şabanovik mezkur köprü'nün kitabesini Ujiçeli şair Čarfi Čelebi'nin söylemiş olduğu ve bu şair hakkında daha önce verilen malumatı da eleştirerek, elde edebildiği bilgileri sunmaya çalışmıştır.

8. H. Şabanovik, «*kanun-nama Bosanskog Sancaka iz godina 922/1516* (922/1516 yılına ait Bosna sancağı kanun-namesi)» s. 164-166 ve «*Kanun-nama Bosanskog Sancaka iz godine 948/1541* (948/1541 yılına ait Bosna sancağı kanun-namesi)», s. 163-167.

Ash İstanbul Başbakanlık Arşivinde defter No. 56'da bulunan ve Ö.L. Barkan tarafından XV ve XVI-ncı asırlarda Osmanlı imparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve

mali esasları, Birinci cilt: Kanunlar, İstanbul 1945, s. 395-399'daki mezkur kanun-namelerin sırpçaya tercümesi Şabanovik tarafından yapılmıştır.

9. H. Hacıbegik, «*XIV ve XV asırda Anadoluda toprak ve halk. I. Hakkı Uzunçarşılıoğlu'nun «Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri»* (Ankara 1937), s. 99-103'teki bilgileri sırpça olarak aktarmış ve İ.H. Uzunçarşılıoğlu'nun çok büyük bir tarihçi olduğunu ve zengin Türk arşivinden çok faydalandığından çalışmalarının tarih ilmi için büyük faydalar sağladığına temas ettikten sonra mezkur asırlarda Anadolu'da halk ve toprak idaresi hakkında Uzunçarşılıoğlu'nun fikirlerine katılmakta, fakat daha sonraki timar-sipahi sisteminin gelişmesinde Osmanlıların istila ettikleri milletlerin feodal sistemlerinden bazı unsurlar aldıklarını da ilave etmektedir. (s. 168-172)

10. G. Elezovik, «*Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoleka* (XV. asrın ikinci yarısına ait Türkçe vesikalar)» (İstorijsko-pravni zbornik, (Tarih-hukuk dergisi)), c. 2, Carajevo, 1949, 177-208). Anılan bu dergide Yugoslavya'da muhtelif yerlerde bulunup, metni fotokopileri ve sırpça tercümeleri daha önce neşredilmiş bulunan 11 Türkçe vesikanın eleştirisi yapılmaktadır (s. 173-180).

11. Gliša Elezovik'in Selanikli Mustafa Efendi ve onun tarihi hakkında (*Glas SAN* (Sırp İlimler Akademisi, Ses dergisi) CXIII, odel. dr. nauka 96, Beograd 1949, 73-103) adlı dergide neşrettiği bir çalışmasını Br. Gurgev eleştirmektedir (s. 180-182).

12. Ivan Bojick «*Hercegovacki Sancak-beg Ajaz* (Hersek sancak-beyi Ayaz)» (*Zbornik Filozofskog Fakulteta Univerziteta u Beograd* (Belgrad Üniversitesi Felsefe Fakültesi Dergisi), c. I, 1948, 63-84). Dubrovnik Arşivinden faydalanarak, İshak Beyin oğlu İsa Bey'den sonra 1470-1484 yıllarında Hersek'te sancak beyi bulunan Ayaz-beyin (ölm. 1484) gahsiyetini aydınlatmaya çalışın ve mezkur dergide çıkan yazı hakkında Şabanovik'in bir eleştirisi yer almaktadır (s. 182-183).

13. Dr. Osman Turan'ın «*Türkiye Selçuklularında toprak hukuku* (Belleten XII, 47, Ankara 1948, 549-573)» çalışması hakkında Hamid Hacıbegik'in bir tanıtma yazısı yer almaktadır (s. 183-186).

14. Dr. Mustafa Akdağ'ın «*Osmanlı imparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiyenin iktisadi vaziyeti*» (Belleten, XII, 51, Ankara 1949, 497-568) adlı çalışması Hamid Hacıbegik tarafından tanıtılmıştır (s. 186-191).

15. «*Prilosi*» dergisinin I. sayısı İ.H. Uzunçarşılı'nın «*Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*» (Ankara 1948, s. 632) adlı kitabı, Duşanka Boyanik tarafından tanıtılmakla son bulmaktadır (s. 191-193).

PRILOZI, II, 1951, Sarajevo 1952. Derginin bu sayısında ise aşağıdaki yazılar yer almaktadır :

1. Hazim Şabanovik, «*Dvije Najstarije vakufname u Bosni* (Bosna'da iki en eski vakıfname (Vakfiyye)» (s. 5-38).

Yazar Vakfiyyenin tarifini yaptıktan sonra, vakif evrakının islami

cemiyetin hukuki, tarihi ve sosyo-kültürel, iskan, sanat, ticaret, kültür, ekonomi tarihi v.s. bir çok meselelerinin tetkik ve öğrenilmesi için başta gelen vesikalar olduğunu ve bu tarihi kaynakları neşretmekle sadece millî kültür ve bilim için değil, belki dünya ilmine de hizmet edilmiş olacağını söyledikten sonra, vakfiyyelerin ilk orijinal nüshalarının çoğunun kaybolmuş olduğu ve bunlardan yapılan istinsahların da bazan ihtisar edilerek yapıldığını kaydetmektedir. Dipnotlarda metin ve sair meseleler hakkında açıklamalar verilmiştir.

Metnini ve Sırpça tercümesini verdiği vakfiyyelerden birincisi, bugünkü Sarajevo'nun temelini atan ve bir çok eserler yaptırıp, vakıflar bırakmış bulunan Bosna Sancak beyi İshak Beyin oğlu İsa Beyin 1462 yılına ait vakfiyyesidir. Hernekadar istinsah edilmiş bir vakfiyye ise de Sarajevo'nun kuruluşu hakkında en eski tarihi vesika olan bu vakfiyye arapça yazılmış olup, I-II ve 3-III-1462 = Cumâdi el-ülâ 866 tarihini taşımaktadır.

2. vakfiyye (Sarajevo, 23. VI-2. VII. 1477-rabî el-evvel ortası 882) türkçe yazılmış olup, Bosna sancak beyi Abdulhayy Ayas-bey'in vakfiyyesidir. Sarajevo-Visoko'daki vakıflar hakkındadır. 1477 yılına ait olan bu vakfiyyeden maalesef muahhar istinsah edilmiş iki nüsha kalmıştır. Daha sonra vakfiyelerin nüshaları ve daha önceki çalışmalar hakkında malumat verdikten sonra vakfiyelerin metinleri ve tercümeleri izahlı notlarla birlikte sunulmuştur.

2. Branislav Gurgev (s. 39-56), İskender-bey Tsrnoyevik zamanında Karadağ Sancağı'na dair defterler,

II. Yukarıda I. kısmını tanıttığımız ve mecmuanın I. sayısında, s. 7-22.'de yer alan yazının II. kısmıdır.

1521 ve 1523 yılına aid mezkur sancağın tahrir defterlerin öskümüleri yapılmıştır. Pâdişâh hassalarının sayısını, Grblân nahiyesindeki çeşitli yerlerin sayısını ve vergi gelirlerin metni ve Sırpça tercümeleri verilmiştir.

3. Nedim Filipoviç, «*Nekoliko Dokumenta o trgovini za vrijeme turske vladavine u našim Zemljama* (Bizim topraklarımızda türk hükümlü zamanında ticarete dair bir kaç vesika)» s. 57-81.

Bu yazıda nesredilen vesikalar 1951 yılında Zadar Arşivinde bulunmuştur. Bunlar Balkan ülkelerinin, bilhassa Bosna ve Hersek'in Adriyatik (Dalmatsiya) Denizi ve aynı zamanda Adriyatik'in karşı tarafındaki şehirler ile olan ticaret ve ticari münasebetler hakkında bilgi veren vesikalardır. Bunlar yedi tanedir. Türk imparatorluğu ile Dubrovnik arasındaki ticari münasebetleri aydınlatan en eski vesika 7 Safer 930 (16. 12. 1523) yılına aittir. Daha sonra makale sahibi bu vesikalardan çıkardığı bilgileri ve 7 vesikanın metni ve Sırpça tercümelerini sunmaktadır.

4. Hamid Hacıbegiç (s. 84-94) «*Tri fermana iz prve polovice XVI Stoljeka*» Bu makalede XVI asrın ilk yarısına aid Makedonya bölgesi ile ilgili üç ferman sunulmuştur.

1. ferman 939 h. (3. VIII. 1532-22. VII. 1533). Yürüklerle ilgili olan bu ferman Köstendil sancağına ve İstip kadısına gönderilmiştir.

2. ferman 946 (19.V.1539-7. V.1540)'da Köstendil kadısına ve sancağına gönderilmiştir.

3. ferman Selanik sancağına gönderilmiş olup, bu sancakta haraç, koyunluk v.s. toplayanların yaptıkları zulüm ve haksızlıklar hakkındadır. Fermanda idareciler ikaz edilerek, gereken talimatlar verilmektedir. Üç fermanın metni ve Sırpça tercümeleri verilmiştir.

5. Mehmed Muezinoviç (s. 95-114) «*Turski natpisi u Sarajevu iz XVI vijeka* (Saray-Bosna'da XVI. asırdan kalma Türk kitabeleri)»

Kitabelerin yazılıp, meydana geldikleri zaman ve durumları hakkında bilgi veren en mühim vesikalar, bunların kendi topraklarında muhtelif müesseseleri incelemek bakımından en sağlam kaynaklar olduklarına, dünyada İslam epigrafisi üzerinde yapılmış çalışmalara değinmekte ve Bosna-Hersek'te 15.-16. yüzyıla ait bir çok kitabenin bulunduğu ve bu çalışmada sadece Sarajevo'daki en eski kitabelerin arzedileceğini kaydettikten sonra 23 kitabenin fotoğraf ve metinlerini vermekte, ayrıca Sırpça tercüme ile izahatını yapmaktadır. Bunlar cami, mescit, medrese, türbe ve mezar kitabeleridir.

6. Hamdija Kreşevijakoviç «*Prilozi povijesti Bosanskih Gradova pod turskom upravom* (Türk idaresi altında Bosna şehirlerinin durumuna dair mülahazalar). (s. 115-184).

Yugoslavya ve bilhassa Bosna tarihi hakkında değerli çalışmalar yapmış bulunan mezkur tarihçi bu makalesinde Bosna şehirleri hakkında yapılmış olan eski çalışmalara temas ettikten sonra Osmanlılar devrinde Bosna bölgesinde çeşitli zamanlarda şehir ve kalelerin bina edilişi, bunların askeri, idari ve sos-

yo-ekonomik durumlarına temas ederek, muhtelif zamanlarda Bosna şehirlerinde bulunan idareci, asker, silah ve teçhizat, gıda maddeleri v.s. hakkında rakamlar da vererek bilgi vermektedir.

7. Omer Muşić (s. 185-194), «*Poslanitsa Şeyha Muhameda Ujčanića Beogradskom Valiji Muhamed-Paşi* (Ujçeli Şeyh Muhammed'in Belgrad valisi Muhammed (Mehmed) Paşa'ya mektubu) yer almaktadır. Bu mektup 1161/1748 yılında yazılmış olup, mezkur Belgrad valisine gönderilmiştir. Bu mektuptan mezkur Şeyh Muhammed'in mühim bir zât olduğu, halka zulüm ve haksızlık yapan idarecilere karşı mücadele ettiği ve kendisine büyük bir saygı insanın bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır.

8. Muhamed A. Muiç (s. 195-199) «*Yedna buyuruldiya Husejin-Bega Gradaşevika* (Hüseyin Bey Gradaşevik'in bir buyuruldusu)». 1247/1832 yılına ait bir buyuruldunun metni, Sırpça tercümesi ve açıklamalar verilmiştir.

9. Hamid Hacıbegiç (s. 201-211). «*Odnos Turne Gore prema Grahovu u doba Njegoša* (Njegos devrinde Kadağın Grahovo ile olan münasebeti).

Bu makalesinde Hacıbegiç Hersek sancağından olan Grahovo nahiyesi idarecileri ile Kara-dağın hakimi Petar II Petroviç Negoş'un münasebetlerini ve Osmanlı idarecileri ile yapılmış bir antlaşma metni ve Sırpça tercümesini vermektedir.

10. Hazim Şabanoviç (s. 213-237), «*Izrazi Evail evâşî i evâhîr u Datumima Turskih spomenika* (Türk eserlerin tarihlerinde evâil, evâşî ve evâhîr ifadeleri)».

Şabanoviç bu makalesinde Glıçe Elezoviç'in «*Türk eserlerinde islâmi tarih düşürme ve zaman hesaplaması*» adlı makalesi münasebetiyle Elezoviç'in eserlerinde verilen tarihlerdeki evâil, evâşî ve evâhîr kelimelerinin anlamları hakkındaki hükümlerini tenkid etmektedir.

11. Nedim Filipoviç, «*O izrazu Tahvil* (Tahvil ifadesi hakkında)» (s. 239-247).

Yazar bu makalesinde tinâr be-ratlarında ve tezkerelerde «Tahvil» kelimesinin ifade ettiği anlamı örneklerle açıklamıştır.

12. Hazim Şabanoviç (s. 249-258), «*Natpisi na nadgrobnim spomenitsima Malkoç-bega i Njegovog sina Cafer bega* (Malkoç-Bey ve oğlu Cafer Bey'in mezar taşlarındaki kitabeler)». Şabanoviç, bu makalesinde 967/1560 yılında ölen Cafer Beyin ve 973/1560 te vefat eden Malkoç beyin mezar taşlarındaki kitabelerin fotoğraflarını, metinlerini, Sırpça tercümelemlerini açıklamalarıyla birlikte vermekte ve mezkur beylerle ilgili tarihi bilgileri sunmaktadır.

13. s. 259-314'te Glıça Elezoviç'in meşhur tarihçi Ahmed Cevdet Paşa'nın hayatı, ilmi çalışmaları, idareciliği, faaliyetleri ve bilhassa Bosna-Hersek'teki icraatları hakkında bir yazısı bulunmaktadır.

s. 315'ten ikinci cildin sonu olan 346'ya kadar muhtelif kimseler tarafından çeşitli kitaplara dair yazılmış dokuz tanıtma yazı ve eleştiri yer almaktadır.

Prilozi'nin III. ve diğer sayılarını müteakib yazılarımızda tanıtma-ğa çalışacağız.

Berthold Spuler : *Les Mongols Dans L'Histoire*, Paris 1961, 198 sf. Fiyatı 10 ff. Zamanınuzun sayılı Moğol tarihi mütehassuslarından olan B. Spuler 1959-1960 öğretim yılı esnasında Fransa'da Bordeaux Üniversitesi Edebi ve İnsanî Bilimler Fakültesinde yaptığı dersleri meslekdaşları Prof. Dr. Charles Higounet ve Bernard Guillemain'ın teşvikleri ile kitap haline getirmiş bulunmaktadır. 1961 yılında Paris'in tanınmış yayınevlerinden Payot'nun bastığı eser 20 bölümden meydana gelmektedir. I. Bölüm : «L'Empire des grands khans » Büyük hanların imparatorluğu, II. Bölüm : «Gengis khan » : Cengiz han, III. Bölüm : «Les successeur de Gengiz khan » : Cengiz hanın halefleri, IV. Bölüm : «L'Etat des İlhans en Iran » Iran'da İlhanslar Devleti, V. Bölüm : «Les Royaumes des Mongols en Asie Centrale » OrtaAsya'da Moğol Devletleri, VI. Bölüm : «La Horde D'or » Altınordu, VII. Bölüm : «L'Egıpte » Mısır, VIII. Bölüm : «Timour » Timur, IX. Bölüm : «Les Kara-Qoyounlou et Les Aq-Qoyounlou » Karakoyunlular ve Akkoyunlular, X. Bölüm : «L'Egıpte» (suite) Mısır (devam), XI. Bölüm : «La Fin de la Horde D'or. Les Khanats de Kazan, D'Astrakhan et de Sibérie » Altınordu'nun sonu. Kazan Astrahan ve Sibirya hanlıkları, XII. Bölüm : «L'Asie centrale entre L'époque de Timour et L'Avènement des Safavides en Perse : Timur devrinde Orta Asya ve İran'da Safeviler'in zuhuru, XIII. Bölüm : «Les Chaibanides » Şeybaniler, XIV. Bölüm : «Déclin de L'Asie centrale » Orta Asya'nın zayıflaması, XV. Bölüm : «Traits communs de L'Histoire de L'Asie cent-

rale depuis 1600 » 1600'den itibaren Orta Asya tarihinden müsterek çizgiler. XVI. Bölüm : «Le Turkestan oriental (Bassin du Tarım) sous les dernier Tchinguizides. » Son Cengizliler zamanında Doğu Türkistan (Tarım havzası), XVII. Bölüm : «Le Bassin du Tarım sous la demimination des Dcungares et des Chinois » Çungaryalılar ve Çin'ilerin hakimiyeti devrinde Tarım havzası, XVIII. Bölüm : «Les Khanats des L'Asie centrale » Orta Asya hanlıkları, XIX. Bölüm : «Les Bassin de la Volga sous la domination Russe » Rus hakimiyeti devrinde Volga havzası, XX. Bölüm : «La Crimée » Kırım.

Eserde ayrıca René Grousset'in *L'Empire des Steppes*'inden alınmış dört harita vardır. Bertold Spuler, açıkça ifade ettiği gibi, kitabını bu sahada daha önce yaptığı çalışmalarından istifade ederek hazırlamıştır. Bunların başında *Die Mongolen in Iran* ikinci basım 1955 (Türkçe tercümesi : Cemal Köprülü, *Iran Moğolları*, Ankara, 1957). *Die Goldene Horde*, 1943; *Die Wolga-Tataren und Baschkiren unter russischer Herrschaft*, *Der Islam*, XXIX/2, 1949, s. 142-216 yı sayabiliriz.

Şüphesiz ki basım tarihi olan 1916 den beri Moğol tarihi üzerinde bazı yeni araştırmalar yapıldı. Spuler'in eserinin bazı bölümleri bu bakımdan tenkit edilebilir. Ders kitabı havasında görünen eserin bu yönden üzerinde fazla durmuyoruz.

İslâm medeniyeti dairesine giren ülkeler üzerindeki Moğol hakimiyeti ve tesirini derli toplu işleyen bir eser olması hasebiyle, Spuler'in *Tarihie Moğollar* isimli bu derlemesini yüksek tahsil için faydalı buluyor, René Grousset, Lucien Bouvat ve

B. Vladimirtsov gibi yazarların Bozkır imparatorluğu ve onun askerî ve sosyal teşkilatı alanındaki eserleri-

nin bir devamı olarak görüyoruz.

Hüseyin Salman

Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Târîhi, C. IX (Yayımlayan Prof. Dr. M. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. : 3130 İstanbul 1984 XL+342.

Osmanlı Tarih yazıcılığı, bilhassa, Vekayî'nüvislik müessesesinin teşekkülüyle, resmî bir hüviyet kazanmıştır. Bu resmî müessesenin memurları, yani Vak'a-nüvisler, eserlerini kaleme alırken, şahid oldukları, duydukları vak'alara ağırlık vermekle birlikte, devletin resmî evrakını da görebilme imkânına sahiptim olmuştur ve bunları eserlerine aksettirmişlerdir. Umûmiyetle, «*Vekâyî-nâme*» adıyla tesmiye olunan ve ekserî kronolojik sıraya sadık kalınarak yazılan bu eserlerde, hâdiseler, devletin siyaseti istikametinde bir görüşle anlatılmakta, zaman zaman müessesenin gerekli alâkadan mahrum kalması sebebiyle lâ-yıkı vechile zabt olunamamakta ise de, bu eserlerin, Osmanlı tarihinin bir çok cephesine ışık tutmak bakımından büyük ehemmiyeti hâiz buldukları ve araştırmacıların müstağni kalamayacağı çok kıymetli bir malzeme külliyyatı teşkil ettikleri bilinen bir gerçektir. Ez-cümle, bu kıymetli tarih külliyyatının bir an önce neşri ve lâ-yıkı ile değerlendirilmesi, Osmanlı Tarih tedkikçileri için başta gelen vebibelerden belki de en mühim olmaktadır. Bu düşünceden hareketle, özellikle son zamanlarda mevzû bahis eserler üzerinde yapılan çalışmalar artmış, «*Vekâyî-nâme*

lers», eski yazıyı bilmeyen araştırmacıların da istifadesini kolaylaştırıcı şekilde neşredilmeye başlanmıştır.

İşte bu hususta yapılan en son çalışma, Osmanlı devletinin son Vak'a-nüvislerinden olan ve Vekayî'nüvislik müessesesinin fonksiyonunu iyice kaybettiği bir devreye âit bulunan Ahmed Lütfi Efendi «*Târîhi*»nin hiç basılmayan ve yazma hâlinde kalan IX. cildinin, Prof. Dr. M. Aktepe tarafından büyük bir mesâit ve emek sarfiyle hazırlanan yeni harflerle neşridir. Bilindiği gibi Prof. Dr. M. Aktepe, eserini husûsî mahiyette kaleme alan Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi'nin «*Târîhi*»ni de aynı şekilde, ilim âleminin istifâdesine sunmuştur. (Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Târîhi *Mür'it-tevârîh*, I, II, A, II, B, III).

Ahmed Lütfi Efendi ve eseri üzerinde uzun müddet araştırmalar yapmış olan Prof. Dr. Münir Aktepe, yayınladığı IX. cildin önsözünde de belirttiği üzere, önce, Ahmed Lütfi Efendi'nin eserinin 8 cilt hâlinde basılan kısmını öğrencilere ödev şeklinde vererek, bunları bizzat nezâretinde yeni harflere çevirmiş, akabinde de, çalışmalarını Ahmed Lütfi Efendi'nin hiç basılmayan ve yazma hâlinde kalan kısmı üzerine taksif etmiştir. Bu uzun ve yorucu çalışmalar neticesi, Ahmed Lütfi Efendi'nin yazma hâlinde bulunan IX, X, XI ve XII. ciltlerini neşre hazır duruma getirmiş; XIII, XIV. ve XV. ciltler üzerinde de çalış-

malarını tamamlamıştır. Bu arada Prof. Dr. M. Aktepe, Ahmed Lütfi Efendi hakkında bir de makale yayımlayarak (bk. «*Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi ve Târîhi hakkında bazı bilgiler*», *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1981, sayı 10-11, s. 121-152. Kezâ *İslâm Ansiklopedisi*'nin 2. baskısında [Eİ*] *Lütfi Efendi* maddesi, yine Prof. Dr. M. Aktepe tarafından yazılmış olup intişâr etmek üzeredir), onun hayatı ve eserleri hakkında hayli doyurucu malûmât vermiş, bilâhure bu malûmâtı kısaltarak ve ilâveler yaparak, basılan IX. cildin başına da eklemiştir.

Prof. Dr. M. Aktepe'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, 1816/17 de İstanbul'da doğan ve İmîyye mesleğine intisâb eden Ahmed Lütfi Efendi, 30 sene kadar «*Takvîm-i Vekâyî*»'de musahhîhlik ve muharrirlik yapmış, ilk tecrübelerini orada edinmiş, Şubat/Mart 1866'da Vak'anüvis olmuş, 41 sene gibi hayli uzun bir müddet bu vazifede kalmıştır. Cevdet Paşa gibi büyük bir tarihçiye halef olan Ahmed Lütfi Efendi, Vak'anüvislik vazifesi esnasında aynı zamanda pek çok devlet hizmetini de ifâ etmiş; Rumeli kadıaskerliği, Şûrây-ı Devlet azâhğında bulunmuştur. Selefi Cevdet Paşa'nın «*Târîh*»inin kaldığı 1825-26 senesi olaylarından başlamak üzere «*Vekâyî-nâme*»sini yazmaya başlayan Ahmed Lütfi Efendi, eserini 1879 senesine kadar getirebilmiş ve böylece, takribî 53 senelik vekâyî kaleme almıştır. Eserinin temize çekildiği 15 cildini II. Abdülhamid'e sunan Ahmed Lütfi Efendi, ayrıca «*Târîh*»inin ilk yedi cildini basturmayaya muvaffak olmuş; onun 17 Mart 1907'de vefâtından sonra yerine tâ-

yin olunan son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey, bilâhure 8. cildi de bazı ilâvelerle neşretmiştir. Eserin Ramazan 1296 (Ağustos 1879) senesine kadar gelen üç yıllık vekâyî ise, XVI. cilt olarak, müsvedde halinde kalmıştır.

Selefi Cevdet Paşa gibi kuvvetli bir eser bırakamayan Ahmed Lütfi Efendi'nin, eserini yazarken devletin resmî evrakı yanında, geniş miqyasta «*Takvîm-i Vekâyî*»'e dayanması, ağır tenkidlere mârûz kalmasına yol açmıştır. Ancak onun, eserinin eksikliğini bizzat kendisinin de ifâde ettiğini ve bunun sebeplerini açıkladığını belirtmeliyiz. Nitekim, Prof. Dr. M. Aktepe'nin verdiği bilgilere nazaran, Ahmed Lütfi Efendi, Vak'anüvisin lâiykı ile vazife yapması için sadece resmî vesâlik görülmesinin kâfi gelmediğini; devlet adamlarından eseri için gerekli malûmâtı alamadığını, havâdis dilenmek için başvurduğu resmî makamlardan hüsn-i kabûl görmeyerek savuşturulduğunu yazmakta ve «...el-hâsıl, söyleyen bilmez; bilen söylemez, kime güdersin, kimden malûmât alırsın...» diye yakındıktan sonra, «...hiç aranıp sorulmayan Vak'a-nüvisin elinden ancak bu kadar gelebilir...» (s. XXXVIII) diyerek, Müessesenin acıklı hâlini gözler önüne sermektedir. Ancak, tenkidlere ve Ahmed Lütfi Efendi'nin bu hususta kendisini müdâfaasına rağmen, onun eseri, çok mühim bir devreyi ele almasından, başka yerlerde görülmeyen bilgileri ihtivâ etmesinden dolayı, bilhassa son devir tarih müdekik ve mütetebbisi için vazgeçilmez kaynak eserler cümlesindedir.

Prof. Dr. M. Aktepe tarafından neşredilen «*Ahmed Lütfi Efendi Tâ-*

rîh»'nin IX. cildinin tam ve mükemmel nüshası, Yıldız evrakından Harbiye Nezâreti kanalıyla Türk Tarih Encümeni ve bilâhure Türk Tarih Kurumu kütüphanesine intikal etmiş olup, eser 129 varaktan ibârettir (s. XXX). Bu cildin eksik bir nüshası, İstanbul Arkeoloji kütüphanesinde, 154 varaklık karışık bir halde bulunmakta; ayrıca yine müsvedde hâlindeki bir diğer nüsha da Âtîf Efendi Kütüphanesinde, M. Zeki Pakalın yazmaları arasında yer almaktadır.

Yayımlanan IX. cildin muhteviyâtına gelince: Bunun daha ziyâde iç ve dış hâdiseleri, memûriyet değişikliklerini ihtivâ ettiği görülmektedir. II. Abdülhamid'e takdim cümleleri ile başlayan IX. cild, daha sonra kronolojik sırayla, hâdiselerin nakline geçmekte; eserin başında bu hâdiselerin konu başlıklarını gösteren bir de fihrist bulunmaktadır. Eserde bilhassa siyasi vak'alar ve Avrupa devletleri ile olan münâsebetler daha ziyâde «*Takvîm-i Vekâyî*»'e müsteniden zikredilmiş; ancak bu hususta resmî vesikalara da müracaat olunmuştur. Çeşitli ferman ve diğer vesâlik sûretleri, aynen olmak üzere, eserin sonundaki «*Mevâdd-ı munzama*» kısmında toplanmış (s. 179-260), zaman zaman metin içinden, bu kısma atıflar yapılmıştır. Böylece eserin tertibini, Cevdet Paşa «*Târîh*»inin tertibine benzetmeye çalışan Ahmed Lütfi Efendi, bu kısımda bazı mühim vesâike de yer vermiştir. Meselâ Vak'anüvisimiz bugün de bir çınarbaşı olan Cebel Lübnan'da Fransızların tahrikiyle zuhûr eden Mârûni-Dürzi ihtilâfından bahsederken (s. 168), bu mes'ele hakkında Osmanlı hükümetinin aldığı

tedbir ve kararları hâvi bir «*Nisâm-nâme*»yi, «*Mevâdd-ı Munzama*» kısmına eklemiştir (s. 235-236). Ayrıca Tanzimat'ın Mısır'da uygulanması hakkında Lütfi Efendi'nin Reşid Paşa'nın kaleminden çıktığını tahmin ettiği bir mütalaa ve bunun üzerine sâdir olan bir fermân sûretî (s. 191-197); Paris Muâhedenâmesi'nin sûretî (s. 230); Reşid Paşa'nın İsiâhat Fermanına (1856) itiraz lâiyhası (s. 244-252) da yine buraya ilâştirilmiştir. Fakat bazı vesâikin —meselâ İslahat fermânı sûretî— metin içinde bahsedilip numaralandığı; halde bu kısma derc olunmadığı da görülmektedir.

Ahmed Lütfi Efendi, siyasi vak'alar yanında memleket dâhilindeki imâr ve inşaat faaliyetlerine de temas etmiştir. Meselâ eserde, Mecidiyye Câmî'nin açılması (s. 18); Tıbbiye mektebinin binâsı (s. 24); Gümüşsuyu Hastahânesinin küşâdı (s. 15); Hacıları, urbân tasallutundan mahfûz için Hac yolunda müteaddid kaleler inşâsı (s. 69); ve nihâyet Trabzon yolunun yapımına bağlanması (s. 34) hususları yer almaktadır. Bundan başka, bilhassa tayin, terfi ve azîllere geniş yer vermiş olan Ahmed Lütfi Efendi, bunları kaydederken bazı şahıslar hakkında kendi görüş ve düşüncelerini de eklemiş ve bunu verdiği bilgiyi keserek, «*muhteriza*», «*âdâve*», «*hâtıra*» gibi başlıklar altında belirtmiştir. Buna, Ahmed Vefik Efendi'nin azli münâsebetiyle verdiği bilgileri (s. 140). Safvet Efendi'nin Tanzimat Meclisi azâhğına nakli hakkındaki malûmâtı (s. 146), misâl olarak gösterebiliriz. Ayrıca, İstanbul'un Belediye dâirelerine ayrılmasına dâir düşüncelerini (s. 141), yine İstanbul'un te-

mizliğine dair fikirlerini (s. 158-159). bu başlıklar altında nakletmiştir. Bilhassa bu sonuncu mes'eleda, o devrin İstanbul'u ile bugünkü İstanbul arasındaki benzerliğin, Ahmed Lütfi Efendi'nin ifadeleriyle tezâhürü, şâyân-ı dikkattir.

Eserinde mâlî konulara da değinen Ahmed Lütfi Efendi, kaydetmiş olduğu hâdiseleri, kuru bir usûble kaleme almamış, zaman zaman, okuyucuyu sıkılmamak için «latife», «hâ-tıra» gibi başlıklar ile, bazı hoş anekdotları da eserine dercetmiştir. Buna en güzel misâli, Hammer'in vefâtı hakkındaki havadis teşkil etmekte ve burada «Hammer» isminin yazılmasına hangi harfle başlanacağı hususunda bir latife zikrolunmaktadır (s. 133). Yine o devirde görülen bir kuyruklu yıldızın dünyânın beş bin büyüklüğünde olduğuna dair haberi, «garibe» başlığı altında vererek, bu haberi bir Nasreddin Hoca hikâyesiyle bağlamıştır (s. 72). Osmanlı Tarih yazıcılığı ananesine bağlı kal-

Şem'dânî-zâde Fındıklı Su'ey-man Efendi Tarihi Mür'it-tevârih, III. (Hazırlayan Prof. Dr. M. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no : 2799, İstanbul 1981, XII+111.

XVIII. yüzyılın belli-belli kaynaklarından olan eserin III. cildi de yayınlanmış bulunmaktadır. Birinci kısmı 1976 da çıkmış bulunan bu külliyyatın ikinci kısmı A ve B olarak ayrılmış olup tamamı dört kitap olmuştur. Daha önceki ciltler de tarafımızdan tanıtılmış bulunmaktadır (bk. TED. 7-8; 9; TD. 33).

dığı anlaşılan Ahmed Lütfi Efendi, «Vefeyât» haberlerine de eserinde yer vermiş; ayrıca, yetiştiği ve mühüm hizmetlerde bulunduğu İmriyye teşkilâtına dair haberlere —meselâ tayin ve azîller— «Mevâdd-ı İmriyye» ser-levhası altında sık sık temas etmiştir.

Tanzimat'tan İslahat fermânı çevresine kadar gelen ve bu arada Kırım harbinin çıktığı tarihlere de tekabül eden Kasım 1849-Haziran 1860 seneleri havâdisini muhtevî Ahmed Lütfi Efendi Tarih'nin IX. cildi devrin nisbeten mutedil sayılabilecek dâliyle kaleme alınmıştır. Eserden faydalanmayı daha da kolaylaştırmak üzere, kitabın sonuna izâhî index ilâve eden Prof. Dr. M. Aktepe'ye, bu mühim eseri ilim âlemine kazandırması sebebiyle şükran hislerimizi belirtir, diğer ciltlerin de bir an önce basılmasını ümid ve temenni ederiz.

Feridun M. Emecen

Bu cilt daha ziyade küçük-kaynarca muahedesini ve müteakip yıllar hadiselerini ihtiva edip, 1777 de son bulmaktadır. Şem'dânî-zâde daha önceki ciltlerde olduğu gibi bu ciltte de devlet idaresinde aksayan işlere dikkati çekmektedir. Meselâ bir hatalı tayinde «... akıl olmasa mal cem'ine kâdir olmaz idi denilüp, mâldâr-lar menâsıb-ı âliyyeye su'ûd edüp...» diyerek dikkatleri çekmektedir. Müellif 1768-74 savaşında düşmanın gücünün dikkate alınmadığını, hatâ ordunun erzak ve mühimmatının temlininde ihmal olduğunu zikredip

«hasımın karınca ise merdâne gör» meselini okuyuculara sunmaktadır. Bundan başka müverrihimiz Kozluca mağlubiyetini anlatıp (s. 7), ehl-i kalem'in ehl-i seyf umûruna karışmasının zararlarını sıralamaktadır (s. 10). Bu arada firar eden asker'in İstanbul'a ulaşması, Feld Mareşalden barış çağrısı ve mütarekenin akdi ve nihayet sulhun gerçekleşmesi anlatılmaktadır. Bu cümleden olarak Kırım'ın istiklâli meselesi ve getireceği tehlikeler de ifade olunmaktadır (s. 15-17, 30-31). Küçük-kaynarca muahedesini takip eden yıllarda devlet erkânı ile Rus elçisi arasındaki iyi dostluk için gösterilen gayretler ve verilen ziyafetler bu kısımda yer almaktadır. Tayin ve azîller, İs-

tanbul'da vukua gelen çeşitli olaylar kitabın konuları arasındadır. Eser H. 1191 (1777) yılında sona eriyor. Eserin son kısmında üç ayrı cedvel bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı padişahlarının doğum, ölüm, cülûs ve saltanat sürelerini biidiren cedvel; veziriazamların cedveli; şeyhülislâmların cedvelidir.

Mür'it-tevârih metne âit notlar ve tahliîl indeks ile son bulmaktadır. Böylece XVIII. yüzyıl Osmanlı Tarihi üzerinde çalışacakların müracaat etmeleri gereken bir eser meydana çıkmıştır. Bu eserin yayına hazırlayan Prof. Aktepe'ye minnettarlığımızı ifade etmeliyiz.

Mücteba İğürel

Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Derleyen : Salih Özbaran, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No : 31, İzmir 1984, s. VIII+157.

Merhum Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'nun vefat tarihi 1976 dan beri, bu kadar yıl geçmiş olmasına rağmen onun aziz hatırası kalplerimizde hâlen yaşamaya devam ediyor. Hiç şüphe yoktur ki, onun bu hatırası ilâ nihâye yaşayacaktır. Merhum Prof. Orhonlu'ya duyulan bu sevgi ve muhabbetin sebebi, Türk tarihine yaptığı hizmetlerden dolayıdır. Tarihimize âit bir çok sahalarla el atarak ilk hamle yapılmış bulunan Orhonlu, çevresine de yararlı bir hoca olmuştur. Biz öğrencilerini daima çalışmaya ve araştırmaya sevk ederek bu bakımdan da verimli bir insan olarak hatırlanacaktır. Genç yaşta

kaybetmiş olmamıza rağmen o isabetli ve yaygın çalışmaları ile daima örnek bir üniversite hocası idi.

Prof. Özbaran'ın derleyip yayınladığı bu eser, merhum hocamızın sekiz adet makalesini ve makalelerin topluca dizinini ihtiva etmektedir. Bu makaleler çeşitli yerlerde yayınlanmıştır. Bunlar şehircilik ve ulaşım ile ilgili konular olmakla beraber, yakın konular üzerinde çalışılana da bir mehz teşkil etmektedir.

Birinci makale *Şehir Mimariyatıdır*. Burada inşaat esnaftı, hassa mimarları, şehir mimarlarının mâlî imkânları ve vakıf mimarlarına yer verilmiştir. Kitapta ikinci makale *Mesleki bir kuruluş olarak kaldırım-cılık ve Osmanlı şehir yolları hakkın da bazı düşüncelerdir*. Burada da kaldırım esnaftı, masrafların karşılanması ve Tanzimattan sonraki durum ele alınmıştır. Üçüncü makale oia-

rak *Köprücülük* yer almaktadır. Bu konudaki zengin arşiv kaynaklarından istifade ile hazırlanmış olan bu makalede, yol sistemine bağlı olarak köprülerin muhafaza, bakım ve onarımı hakkında bilgiler verilmiştir. Köprücülerin, diğer bir deyimle memurcülerin tayinleri, avarız-ı dîvâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden muaf oluşları ve teftişleri vesikaları ifade edilmiştir. Taş veya ahşap olan bu köprülerin mesulleri bazen civar köyün halkı da olabiliyordu.

Bundan sonraki hazırlayan taraftan tercüme edilmiş makale *XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda su-yolcu kuruluşu* olup, şehirlere su sistemi ile ilgilidir. Su-yolcular (hüddâm-ı râh-ı âb)ın câmi, han, hamam, çeşme gibi tesislerin idaresinden mesul oluşları, su-yolcu ağalığının ihdâsı, 1564 de İstanbul'da bir Su-yolcu Nazırlığının kuruluşu, künklerin, sarnıçların inşası ve temiz tutulması ve görevlilerin vergi muafiyetleri bu makalede incelenen konulardır. Burada belli-başlı mimarların önceleri birer su-yolcu nazırı olduklarını tesbit ediyoruz.

Bu kitapta Prof. Orhonlu'nun beşinci makalesi, *İstanbul'da kayık cılık ve kayık işletmeciliği*dir. Konusu itibarıyla İstanbul'da deniz nakliyatçılığı önem arz ediyordu. Bu makalede kayık, pereme ve mavna gibi nakil vasıtaları ile yapılan nakliyatçılığın hatları, bunların hukuki nizamları ve teşkilâtı, tarifeleri yeni yeni arşiv vesikalarıyla incelenmiştir. Ayrıca pereme ve kayıkların şekillerine ve adetlerine âit nizamlar ve XIX. yüzyılda boğazda buharlı gemilerin çalışmaya başlaması hakkında bilgiler verilmiştir.

Merhum Prof. Orhonlu'nun ilk defa temas ettiği bir konu da, *Nehir gemiciliği*dir. Kitapta altıncı makale olarak yer almaktadır. Bu hizmetin de muafiyet sistemine dayanan bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Bu işletmecilik, yolların gelip dayandığı, nehirlerin yaygın ve köprü inşasına müsaait olmadığı tehlikeli geçit yerlerinde yapılmakta idi. Bazı yerlerde bu işletmecilik vakıf hâlinde de olabiliyordu.

Dicle ve Fırat nehirlerinde nakliyat adlı makalede, genel olarak nehir nakliyatı sistemi üzerinde durulmaktadır. Bu makalenin Fırat üzerinde gemi inşaatı bahsinde, Birecik tersanesi hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Bu tersanede 1565 yılında 300 kadar geminin mevcudiyeti, tersanenin ve Basra ile nakliyatın önemini ifade etmektedir. Gemi inşaatı için kerestenin bölgeden, çivinin Halep ve Balis nahiyesinden, ziftin Rodos'tan sağlandığını ve teknik elemanların da İstanbul'dan gönderildiğini, yine bu makalede bulmak mümkündür. Burada aynı zamanda ticarî nakliyat, zahire nakliyatı, harp malzemesi nakliyatı, Şat kaptanlığı ve nihayet buharlı gemi işletmeciliği hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Eserin son makalesi *Encyclopaedia of Islam* (II. baskı) dan tercüme edilmiş olan *Karvan* maddesi olup eserde *Kervan ve kervan yolları* diye geçmektedir. Burada kervan yolları, deve veya katırların kullanıldığı hatlar, kervanların hayvan adedine göre tasnifi ve kervansaraylar ile hanlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Daha sonra kervanlar için en önemli husus olan kervan

emniyeti, korunma tedbirleri incelenmiştir. Bu kıymetli makalelerin

bir araya getirilip yayınlanması, çok isabetli bir hizmet olmuştur.

Mücteba İlgürel

Kollokium :

Yurdumuzun güzel bir köşesi olan Elazığ'da gelişip inkişaf etmekte olan Fırat Üniversitesi hiç şüphe yok ki ileride sayılı üniversiteler arasına girecektir. Bunda Elazığ halkının maddî ve manevî destekleri yanında, üniversite idarecilerinin de gayretlerini zikretmek yerinde olur. Burada halkın ve çeşitli kuruluşların üniversiteye besledikleri muhabbetin ve her şeyden önce manevî desteğin örnek olmasını temenni ederiz.

Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı tarafından tertip edilen «Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokiumu» 21 Mayıs 1984 pazartesi günü Üniversitenin büyük salonunda saat 10 da bir törenle açıldı. Törende Üniversitenin Rektörü Prof. Dr. Arif Çağlar, Vali Saim Çotur, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Suat İhan ve Tertip Heyeti Başkanı ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Bayram Kodaman anlamlı birer konuşma yaptılar.

Kollokiuma gelince, Tarih Metodolojisine geniş şekilde yer veren böyle bir toplantı, Türkiye'de ilk defa düzenleniyordu. Bunda maksat tarih araştırmalarına yön verecek metodolojik arayışlara başlanması idi. Bilindiği gibi buna da ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bir çok ülkede tarih anlayışı ve araştırmaları belli safhalardan geçerek büyük gelişmeler kaydetmektedir. İşte bunun için de yurdumuzda Tarih Metodolojisine

dâir telif ve tercüme olarak neler yapılmıştır? Ve bu eserlerde Türk tarihçiliğinin problemleri olarak hangi konular tartışılmıştır? Ve yararları neler olmuştur? Tertip heyetinin bunları görebilmesi ve gerçekleştirilmesi takdire şayandır.

Kollokium tek oturum hâlinde Üniversitenin konferans salonunda açılış günü saat 14 de başladı. Bu ilk oturum tamamen metodolojiye ayrılmış bulunuyordu. Bu toplantıda öğretim üyelerinin sundukları «Tarih nedir?», «Çağdaş tarihçilik», «Filozofların tarih görüşü», «Türk tarihinin taksimatı», «Türk tarihinin kaynakları» ve «Türkiye'de tarih metodolojisine dâir çalışmaların değerlendirilmesi» adlı bildiriler ve söz alanların ilâveleri dikkati çekti.

Kollokiumun 22 Mayıs'taki ikinci ve üçüncü oturumları tarihin diğer ilimlere olan münasebetine ayrılmıştı. Bunda tarihin arkeoloji, coğrafya, dil, din, edebiyat, felsefe, hukuk, siyaset, ve teknoloji ile münasebetleri incelenip münakaşa edildi.

Kollokiumun dördüncü ve beşinci oturumu Türk tarihinin meselelerine ayrılmış olup, açılışın üçüncü günü gerçekleştirildi. Bu toplantıda «İslamiyetin kabulünden önceki Türk tarihi», «İslâmdan Anadolu Selçuklularına», «Anadolu Selçuklularının devri», «Beyliklerden Türkiye'nin siyasi birliğine», «Fatih'ten Kanuni'ye», «1566 dan 1699'a», «Karlofça'dan Tanzimat'a» ve «Tanzimat'tan Cumhuriyet'e» adlı bildiriler

sunuldu. Tartışmacılar çeşitli ilâvelerde bulundular.

24 Mayıs günü Kollokyumun altıncı oturumu yapıldı. Atatürk devri (1919-1938) adı altında bu toplantıda «Durum tesbiti», «Meseleler» ve «Metod» üzerinde bildirimler sunulup, çeşitli ilâveler yapıldı.

Kollokyumun son ve yedinci oturumu serbest bildirimlere ayrılmıştı. Bu oturumda «Tarihi determinizm mümkün mü?», «Eski Türk devlet anlayışı ve -çifte hükümdarlık meselesi», «Saha araştırmalarının Selçuklu tarihi bakımından önemi», «Tarih kaynakları açısından arşivlerimize», «Türkiye'de tarih öğretimi» ve «Eski metinlerin neşrine dair düşünceler ve örnekler» adlı tebliğler sunulup tartışmalar yapıldı. Bu oturumu takiben temsilci olarak bazı öğretim üyeleri Kollokyum hakkındaki görüş ve düşüncelerini ve minnetarlıklarını ifade eden birer kısa konuşma yaptılar. Bu konuşmaları üniversite rektörü ve dekanın konuşmaları takip etti.

Kollokyumu YÖK üyesi Prof. Dr. Nihat Nirun ve birer tebliğ ile katılan Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Metin Tuncel ile Dicle Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Halil Cin de takip ettiler. Kollokyum genel olarak seviyeli, tartışması bol ve istifadeli oldu. Her bir bildirimde bir özelliği ve araştırma mahsulü olduğu gözlemlendi. Eksik kalan bilgiler dinleyiciler tarafından tamamlandı. Zaman zaman söz alan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Ercüment

Kuran ve Prof. Dr. Bahattin Ögel gibi tecrübeli hocaların yaptıkları ilâveler de hayli takdir topladı. Netice olarak Kollokyum Türk tarihine birçok bakımlardan yararlı bir toplantı olmuştur. Kollokyum esas gayesine bildiriler basılınca ulaşacaktır.

Burada kültür ve gezi faaliyetlerini de zikretmek yerinde olur. 21 Mayıs akşamı Elazığ Musiki Konservatuvarının mahalli türkülerden derlenmiş konseri ve üniversite folklor ekibinin gösterisi misafirler tarafından çok beğenildi. Kollokyum hitamında da Harput'a, Hazar Gölüne ve Keban Barajına geziler yapıldı. Son gün de Tunceli valisi Kenan Güven'in davetlisi olarak Tunceli'ye oradan Ovacık kazasına bölge hakkında dia gösterisi yapıp, saz konseri icra edildi. Akabinde Munzur dağları eteklerinden doğan Munzur suyunun gözelerine gidildi. Bir tabiat harikası olan gözeler bölgesindeki tesislerde yemek yenildi. Burada Ovacık'lı öğrencilerin sundukları folklor gösterileri çok takdir topladı.

«Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu», Kültür faaliyetleri ve geziler, gelişip inkişaf etmekte olan Fırat Üniversitesinin Elazığ halkı ile bütünleşmesinin bir mahsulü olmuştur. Çeşitli müesseseler ve kuruluşların yaptıkları fedakârlıklar her türlü övgünün üstündedir.

Mücteba İlgürel